

Tocqueville som ekonom

BOKANMÄLAN

British Museum år 1857: I dess nyöppnade stora "Round Reading Room" arbetade Karl Marx vecka efter vecka på vad som skulle komma att bli *Das Kapital*. Kanske skyttade han en dag en spenslig man med kläder av franskt snitt bland bokhyllorna. Alexis de Tocqueville, på en av sina Englandsresor, drogs på samma sätt som Marx till de bästa källorna för att förstå den gamla och den nya tiden, ja för att liksom Marx förstå förändringen. Så kanske möttes de, 1800-talets två främsta samhällstänkare, där i läsesalen på British Museum.¹

Liksom Marx ägnade Tocqueville stor tankemöda åt att förstå industrialismen, Englands ekonomiska utveckling och effekterna av "The Poor Law". Men medan Marx naturligtvis är erkänd som ekonom så har Tocquevilles ekonomiska tänkande inte ägnats någon större uppmärksamhet. Intressant nog har även vissa av de som ansett att Tocqueville har haft "mer rätt" än Marx ändå i samma andetag förmedlat att hans ekonomiska tänkande och metodologi inte rymmer något som är värt att studera närmare. Raymond Aron skrev exempelvis:

Marx seems to have been wrong in economic matters, precisely an area in which he was one of the most learned and erudite men of his times, and Tocqueville seems to have divined the future despite his ignorance (a relative ignorance, of course) and perhaps thanks to it. Propelled by his common sense or by his intuition,

he admitted without solid proof or deep analysis that a society obsessed by the concern for material well-being will assure to the majority the moral status and economic conditions of the middle class (Aron 1984, s 156-157).

Enligt Aron visade Tocquevilles framgångsrika förutsägelser på förtjänsterna med "naive observation and historical experience" jämfört med den boklärd teoretikerns uträkningar och slutledningar. Den synpunkten kan man instämma med om man vill, men för den som vill försöka förstå Tocquevilles tänkande och förmåga till förutsägelser så är Arons anmärkningar naturligtvis ganska intetsägande. Finns det ingenting mer att säga om Tocqueville som ekonomisk tänkare än att han var mysteriöst klarsynt?

Jo, det gör det så klart. Man kan t o m skriva en bok om saken, vilket Richard Swedberg glädjande nog har gjort. Swedbergs uttryckliga målsättning är just att förstå Tocquevilles "way of thinking", dvs inte blott vad Tocqueville hade att säga om det ena eller andra ekonomiska spørsmålet. Swedberg instämmer alltså med John Stuart Mills omdöme om Tocqueville: "The value of his work is less in the conclusions, than in the mode of arriving at them" (citerad i Swedberg 2009, s 4). Det tycks alltså finnas goda förutsättningar för att inte längre behöva nöja sig med hänvisningar till "common sense", "intuition" eller "naive observation".

Man kan säga att Swedberg har intresserat sig för Tocqueville av precis de skäl som gjort att Tocqueville inte tidigare ansetts värd att betrakta som ekonomisk tänkare: att hans tänkande är präglad av en sammanflätning av ekonomiska och sociologiska resonemang.

Richard Swedberg: *Tocqueville's Political Economy*, Princeton University Press, 2009, 342 sidor, ISBN 978-0691132990.

1 Det är biografen Hugh Brogan som har noterat att Tocqueville bevistade British Museum under samma period som Karl Marx arbetade på *Das Kapital* (Brogan 2006, s 601).

När den moderna ekonomiska vetenskapen senare växte fram kom den att definiera sina metoder och domäner på ett sätt som inte rymde sociologiska förklaringar till ekonomiskt handlande. Swedberg, som tidigare forskat framför allt om Weber och Schumpeter, har dock av just detta skäl nu valt att studera Tocqueville och placera följaktligen in honom i den weberska traditionen av *Socialökonomik*. Från Weber hämtar Swedberg också indelningen mellan *ekonomiskt relevanta fenomen* och *ekonomiskt betingade fenomen*.

Economically relevant phenomena are defined by Weber as non-economic phenomena that may influence economic phenomena. The classic example is the analysis in *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, according to which a certain type of religious mentality influenced the nature of capitalism in the West. Economically conditioned phenomena, in contrast, are non-economic phenomena that in important respects have been influenced by economic phenomena. One example of this from Weber's work is the way that economic forces influence religion. Peasants, for example, tend to assign a religious meaning to the forces of nature as a result of their work with the land (Swedberg 2009, s 2).

Liksom Weber bjuder Tocqueville på båda typer av analys; ekonomiska fenomen figurerar ömsom som *explanans* och ömsom som *explanandum*. Med anakronistiska ämnesbeteckningar kan vi betrakta Tocqueville både som en *ekonomiskt sinnad sociolog* och som *sociologiskt sinnad ekonom*. Större delen av kapitlet i Swedbergs bok behandlar de analyser och förklaringar av dessa slag som Tocqueville framlade under olika skeden av sitt liv, både som författare och som parlamentsledamot och utrikesminister.

Man finner exempel på Tocquevilles ekonomiska analyser bl a i hans anteckningar om Englands industrialism och "pauperismen" (Tocqueville 1988, 1997a), i hans långa rapport om slavriets eventuella avskaffande och hans skrivelser om Frankrikes försök att utveckla kolonin i Algeriet (Tocqueville 2001). Men man behöver inte gå till dessa mindre kända skrifter; vad Swedbergs bok inte minst lyckas visa och belysa är hur pass mycket sofistikerad ekonomisk analys som finns inbakad i Tocquevilles två stora verk *Om demokratin i Amerika* (1997b [1835-1840]) och *Den gamla regimen och revolutionen* (2007 [1856]). Ifall man som ekonom placerat dessa verk ganska långt ner på sin att-läsa-lista under föreställningen att de främst är av intresse för statsvetare och sociologer, så har man alltså skäl att tänka om.

I ett par av kapitlen har Swedberg dock ett annat fokus, dels att behandla de tänkare som tycks ha influerat Tocqueville, dels att mer generellt förklara Tocquevilles begreppsapparat och metodologiska ansats. Med tanke på bokens ambition, att förklara Tocquevilles sätt att tänka, så är dessa huvudsakliga särdrag värda en utviking.

Vad som framkommer av Swedbergs genomgång är den stora betydelse som Tocqueville lå vid *les mœurs*, dvs sedvanor och oreflekterade attityder och dispositioner. Det är i sig inget nytt att detta är den centrala förklaringsfaktorn för Tocqueville. Men det faktum att den framträder så markant också i Tocquevilles ekonomiska tänkande ger stöd åt Swedbergs poäng att Tocquevilles perspektiv rymmer faktorer som ofta negligeras av mainstreamfåran av den ekonomiska vetenskapen. Dessa sedvanor (på engelska "mores") kan i huvudsak delas in i "hjärtats vanor" ("habits of the heart") och "hjärnans vanor" ("habits of the mind"), där det sistnämnda refererar till typiska tänkesätt och idéer,

medan det förstnämnda gäller omdömen och värderingar av olika tillstånd och handlingsalternativ. Tocquevilles betoning av dessa kan kontrasteras mot å ena sidan de mer analytiska ansatser där människors incitament och bevelsegrunder postuleras på förhand och å andra sidan den ofta sammankopplade betoningen på betydelsen av institutioner och spelregler.

Tocqueville, den sociologiskt sinnade ekonomen, betraktar människors motiv och värderingar som en öppen fråga och svaren som sociologiskt betingade. Även som abstraktion och idealtyp var den *homo economicus* som John Stuart Mill och andra under hans samtid använde i sina ekonomiska resonemang enligt Tocqueville inte användbar för att förstå ekonomin och dess förändringar. Den moderna människan var en sociologiskt sett ny typ med en speciell uppsättning av "hjärnans och hjärtats vanor", däribland en annan syn på mellanmännsliga och ekonomiska relationer, andra riskattityder och annan syn på inkomst, konsumtion och status. Uppkomsten av denna nya typ av människa var både i behov av förklaring och samtidigt i sig en förklaringsfaktor i förståelsen av industrialisering och uppkomsten av en marknad med masskonsumtion. Förståelsen av hjärnans och hjärtats vanor var den centrala frågan. Således, att göra ett analytiskt antagande i stil med Mills "the desire of wealth" var väldigt främmande för Tocquevilles sätt att tänka (Swedberg 2009, s 123). Till skillnad från Mill, som ville renodla och abstrahera bort andra faktorer i syfte att upprätta en ekonomisk vetenskap, så ansåg Tocqueville att ekonomiska fenomen var samhälleliga fenomen på samma nivå som exempelvis religiösa doktriner eller politiska konstitutioner; det fanns ingen anledning att tro att dessa fenomen hade en oberoende essens frikopplad från andra

sfärer av samhällslivet (Swedberg 2009, s 123).

Genom betoningen på sedvanor, motiv och idéer särskiljer sig Tocquevilles tänkande också på ett annat plan: "it runs counter to the current conviction in the social sciences that institutions are more important than norms (or mores) for explaining what happens in society" (Swedberg 2009, s 280). I ett brev till en läsare av *Den gamla regimen och revolutionen* skrev Tocqueville:

You say that institutions are only half my subject. I go farther than you, and I say they are not even half. You know my ideas well enough to know that I accord institutions only a secondary influence on the destiny of men (citerad i Swedberg 2009, s 280).

Tocquevilles mål med boken var att få läsarna att i stället ständigt begrunda "the sentiments, ideas, the mores that alone can lead to public prosperity and liberty" (citerad i Swedberg 2009, s 280).

Det kan dock vara värt att tillägga att detta inte utesluter att institutioner och lagar påverkar just dessa idéer och känslor. I den meningen kan institutioners "secondary influence" komma att bli tämligen avgörande. Ett exempel på detta finner vi i en av de mest spännande analyser som Swedberg uppmärksammar. Den hämtas från Tocquevilles skrifter kring fattigdom och fattigdomslagstiftning i den nya industriella tidsåldern. Fattiga och arbetslösa industriarbetare hade ingenting att falla tillbaka på, till skillnad mot många fattiga bönder som trots allt kunde äga en liten plätt mark. Utöver den rent materiella sidan av saken så finns det enligt Tocqueville en annan dimension, kopplat till själva ägandet i sig. För det finns ett slags "habits of property", en mentalitet som utvecklas när människor kommer i ägo av en jordlott eller en verksamhet som

de kan utveckla. ”Do we not notice that their ideas are altered and their habits change?” Ägandet leder till att människor utvecklar större framförhållning, disciplin och självständighet. Sådana människor ”are not yet rich, but they already have the qualities that create wealth” (Tocqueville citerad i Swedberg 2009, s 140-141). På dessa grunder blir institutioner och ekonomisk lagstiftning som främjar ägande (men motverkar ägarkoncentration av mark och resurser) av största vikt – långt viktigare än de stordriftsfördelar som en annan resursallokering hade kunnat medföra (och som de samtida ekonomerna tenderade att sätta i första hand).

I denna lilla analys, korrekt eller inte, illustreras det samspel mellan ”hjärtats vanor” och lagstiftningens och institutionernas utformning som ofta är kärnan i Tocquevilles förklaringar och som gör honom så givande att läsa. Richard Swedberg, i sin tur, är mycket

givande att läsa just för att han på ett mycket bra sätt lyckas belysa detta och andra karakteristiska drag i Tocquevilles ekonomiska tänkande.

Björn Östbring

Nybliven doktorand i statsvetenskap,
Lunds universitet

REFERENSER

Aron, R (1984), *Politics and History*, Transaction Publishers, New Brunswick.

Brogan, H (2006), *Alexis de Tocqueville. A Life*, Yale University Press, New Haven.

de Tocqueville, A (1988), *Journeys to England and Ireland*, Transaction Publishers, New Brunswick.

de Tocqueville, A (1997a), *Memoir on Pauperism*, Ivan R. Dee, Inc., Chicago.

de Tocqueville, A (1997b), *Om demokratin i Amerika. Bok I-II*, Atlantis, Stockholm.

de Tocqueville, A (2001), *Writings on Empire and Slavery*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.

de Tocqueville, A (2007), *Den gamla regimen och revolutionen*, Atlantis, Stockholm.